

DOI 10.31909/26168812.2019-(45)-21

УДК 378:141:371.134(043.3):355

Клавдія ТУШКО*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена проблемі удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема підготовці згаданих фахівців до професійної взаємодії. Автор здійснив хронологічний аналіз змісту основної дефініції у запропонованому дослідженні – «взаємодії». Розкрито значення діяльності охоронців державного кордону для українського суспільства. Обґрунтовано необхідність формування в майбутніх офіцерів-прикордонників професійної взаємодії на рівні колег, громадян, які перетинають кордон та мешканців прикордонних регіонів України. Представлено результати вивчення проблеми підготовки фахівців різних професійних галузей щодо формування професійної взаємодії.

Проаналізовано зміст вітчизняної та зарубіжної філософської, соціологічної та психолого-педагогічної наукової літератури з проблем готовності фахівців до професійної взаємодії. Представлено основні теоретико-методологічні та науково-практичні засади вирішення проблеми підготовки майбутніх фахівців прикордонного відомства до професійної взаємодії. У статті розкрито положення компетентнісного, особистісно-орієнтованого, суб'єктного, акмеологічного, системного, синергетичного, діяльнісного, партисипативного, аксіологічного підходів, які необхідно враховувати у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії. Враховано практичний досвід вітчизняних та зарубіжних вчених у вирішенні запропонованої проблеми.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна взаємодія, майбутні офіцери-прикордонники, фахівців, теоретико-методологічні засади.

Постановка проблеми. Збільшення обсягів сучасної інформації, стрімкі глобалізаційні процеси, інтенсивність рівня міжнародної співпраці в Україні, вибір західного вектору розвитку суспільства зумовили актуальність дослідження проблеми формування готовності майбутніх фахівців до професійної взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій. Узагальнений аналіз запропонованої проблеми засвідчив існування наукових публікацій, монографій, дисертаційних досліджень, що присвячені її значущості та багатогранності.

Починаючи з античної епохи що заклала основи механічної парадигми взаємодії, і до сьогоденних днів, зазначена проблема є об'єктом уваги вчених, які належать до різних галузей знань: Б. Ананьєв, В. Бехтерев, Л. Виготський, Н. Волкова, Г. Гегель, І. Зимня, І. Кант, О. Коротаєва.

Відомі науковці вивчали проблему з різних позицій, зокрема: І. Зимня, І. Кон, Л. Петровська та ін.. досліджували проблему взаємодії з позицій філософії, педагогіки та соціології; Т. Чаплі розкривали сутність інформаційної взаємодії; Ф. Розанов – соціальної; Н. Данилевський – міжкультурної; Н. Кашей – соціально-політичної тощо.

Незважаючи на наявність поданих вище досліджень, варто зазначити, що концептуальні основи саме професійної взаємодії є нині невизначеними, зокрема системи професійної взаємодії у прикордонному відомстві української держави.

Наукові завдання статті. Аналіз теоретико-методологічного фундаменту теорії взаємодії.

* Тушко К. – кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького, e-mail: kltushko@ukr.net

Мета статті. Вивчення філософських, соціологічних та психолого-педагогічних наукових джерел, присвячених теорії взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Проблеми оптимізації процесів взаємодії та обміну інформацією завжди були пріоритетними в суспільстві.

Увага до зазначених вище питань з'явилась ще в античну епоху, відображена в теорії механічної взаємодії. Наступними етапами були середньовіччя, якому притаманні теологічні уявлення щодо взаємодії та Відродження, що тлумачило її як поєднання мікро- та макрокосмосу. Філософія Нового часу, як і в античний період, у питанні взаємодії, була зосереджена на її механічному змісті.

Філософським фундаментом дефініції «взаємодія» стала німецька класична філософія, а саме: наукові погляди Г. Гегеля¹ та І. Канта². Зокрема, у гносеологічній теорії І. Кант згадав поняття «взаємодії», пояснюючи різні форми пізнання. Його роботу продовжив Г. Гегель, ототожнюючи діалектику та взаємодію, які виступають як процеси щодо перетворення явищ та предметів.

Варті уваги наукові праці К. Маркса, який у конфліктологічній теорії тлумачив сутність суспільства як продукту людської взаємодії³.

Початок ХХ ст. характеризується розквітом соціологічної науки, у якій на особливу увагу заслуговують праці такого вченого як П. Сорокін⁴. У його наукових доробках взаємодія виступає як одна із функцій поведінки індивіда і є залежною від його свідомості.

Сучасна філософська наукова література представлена численними працями з проблем взаємодії. Зокрема, В. Кемеров⁵ є прихильником процесуальної теорії, що пояснює взаємодію як зв'язок матеріальних явищ.

Слід зауважити, що у педагогічній науці здійснюється дослідження взаємодії, що дає змогу забезпечувати різні варіанти відповідної взаємодії учасників, які можуть виступати як в ролі суб'єктів, так і в ролі об'єктів процесу.

Таким чином, гуманітарна наука, взаємодію визначає як фундамент пізнавальних процесів і зводить її до взаємовпливу індивідів.

Психологічні дослідження О. Леонтьєва та його колег, присвячені проблемі взаємодії, тлумачать її у контексті таких понять як «спільна або групова діяльність», що в свою чергу виступають замученість індивіда в певний вид діяльності⁶.

Враховуючи багатоаспектність та актуальність явища «взаємодія», воно увійшло у другій половині ХХ ст. в науковий обіг як автономна дефініція, яку можна розглядати у різних сферах, з різною структурою та у різних контекстах. Подане вище вимагало відповідного впорядкування, оскільки виникла проблема формування готовності до професійної взаємодії, а також компетентності щодо її розвитку та формування.

Зростання уваги сучасних педагогів до проблеми взаємодії пояснюється актуальністю впровадження інтерактивних технологій навчання, основною вимогою яких є взаємодія між усіма учасниками педагогічної системи.

Нинішня педагогічна наука характеризується відсутністю чіткості та однозначності у розкритті змісту її ключових категорій. Це означає, до прикладу, що деякі форми можуть бути і методами. Подібна ситуація має місце і з категорією «взаємодія», оскільки існують різні наукові підходи, що розкривають її зміст. Тобто важливим завданням є узагальнення та систематизація інформації щодо теоретичних підходів у вирішенні проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії, зокрема у запропонованому дослідженні, майбутніх офіцерів-прикордонників.

¹ Кант І. (2004) *Критика практичного розуму*. К. : Юніверс., 240 с.

² Гегель Г. Ф. (1992) *Феноменологія духа*. СПб. : Наука., 444 с.

³ Маркс К., Енгельс Ф. (1976) *Полное собрание сочинений*: в 50 т. 2-е изд. Т. 27. Енгельс. : Наука., 420 с.

⁴ Сорокин П. А. (1999) *Преступление и кара, подвиг и награда*. СПб., 448 с.

⁵ Кемеров В.Е. (2005) *Введение в социальную философию*: учебное пособие для вузов. М.: Аспект-Пресс, 216 с.

⁶ Леонтьев А. Н. (2005) *Деятельность. Сознание. Личность*. Смысл. М.: Академия., 352 с.

У процесі вивчення проблеми готовності до професійної взаємодії, нами проаналізовано досвід підготовки майбутніх фахівців, які здійснюють охорону державного кордону. Нині існує низка факторів, що впливають вибір певного підходу до професійної взаємодії, у фаховій підготовці майбутніх фахівців українські науковці надають перевагу технологіям інтерактивного навчання, методам проектування, інформаційним технологіям.

Вивчення досвіду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників у професійній взаємодії у вищих військових навчальних закладах України, дало змогу представити концептуальні засади дослідження, як теоретико-методологічні, так і практико-обґрунтовані підходи.

Ретельний аналіз інформаційних наукових джерел щодо наявних тенденцій у підготовці фахівців до професійної взаємодії засвідчив, що проблема якості підготовки фахівців до професійної взаємодії є актуальною для більшості країн світу. Взагалом, можна стверджувати, що нині відсутній універсальний підхід щодо підготовки фахівців будь-якої сфери до професійної взаємодії.

Варто зауважити, що сучасна вітчизняна та зарубіжна вища освіта має у користуванні численні теоретичні та практичні напрацювання з проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної взаємодії, які слугують для представленого дослідження теоретико-методологічними засадами вирішення проблеми підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності.

Реалії українського сьогодення й особливості соціального життя українців, обумовлені заполітизованістю повсякденного життя, війною на східних територіях держави, провокують появу більш жорстких вимог щодо компетентності, професіоналізму, етики поведінки, культури взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників, а відтак і до їх фахової підготовки у системі вищої військової освіти.

Українській державі потрібен офіцер-прикордонник, компетентний у здійсненні професійної взаємодії, який сприймає її, як особистісну цінність, володіє технологією взаємодії, вміло використовує усі різновиди комунікації, спрямований на самоосвіту та самовдосконалення досвіду професійної взаємодії, в якого відсутні бар'єри взаємодії. Беручи до уваги подане вище, підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії необхідно здійснювати враховуючи положення *компетентнісного, особистісно-орієнтованого, акмеологічного, системного, синергетичного, діяльнісного, аксіологічного підходів*.

Комплексне врахування зазначених теоретико-методологічних підходів у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є основою удосконалення їх професійної підготовки.

Змістом категорії «підхід» є такі суттєві ознаки як ключове твердження, універсальна ідея, узагальнений висновок дослідження тощо. У дефініції «підхід» відображається телеологічність, гносеологічність, аксіологічність та онтологічність явища або предмета⁷.

Розглянемо зміст поданих вище теоретико-методологічних підходів.

Системний підхід. Основними науковими характеристиками системного підходу є універсальність пізнання, протистояння хаотичності та суб'єктивності, відображення світоглядного рівня дослідження, послідовність та логічність наукового пошуку.

Метою системного наукового підходу є вивчення та трансформація складних систем, в тому числі і педагогічних, а також визначення закономірностей функціонування систем, розробка методів їх дослідження та створення нових об'єктів, вивчення характеристик цих об'єктів, формулювання прогнозів розвитку об'єктів та систем.

Системний аналіз широко представлений у педагогічній науці, оскільки педагогічна система є різновидом динамічної системи, складної за своєю структурою (мета та завдання навчання; методи, форми і засоби навчання, об'єктів та суб'єктів навчання,

⁷ Велитченко Л. К. (2009) *Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні*. Психологія та педагогіка. № 2. С. 72–79.

технічні засоби навчання тощо). Як і усі існуючі системи, педагогічна не є ізольованою, оскільки має комплекс зв'язків з різноманітними утвореннями (системного та несистемного характеру).

Педагогічна система, у якій здійснюється професійна підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії, має системно-комунікативну ознаку, оскільки пов'язана з численними комунікаціями. Вона має свою власну структуру, специфічний спосіб зв'язку між компонентами зазначеної системи, переживає зміну з-за зовнішніх впливів та внутрішніх процесів. З метою обґрунтування системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії нами обрано метод моделювання (як можливість заміщення реального об'єкту аналогом).

Синергетичний підхід. Синергетика є заснована на ідеях системного підходу і є загальновизнаним засобом порозуміння між різними науковим напрямками. Педагогічний зміст синергетики вирішує завдання щодо колективної взаємодії, перехідних станів систем від нестійкого до стабільного. Основним завданням педагогічної синергетики є вивчення різновидів самоорганізації систем.

Ключовими синергетичними положеннями в межах представленого дослідження є наступні: становлення майбутнього офіцера-прикордонника як професіонала та гармонійно розвиненої особистості у процесі професійної підготовки є не завжди поступовим (іноді можливі кризи), що вимагає сформованості відповідного рівня самоаналізу, світоглядної перебудови тощо⁸. Система професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є чутливою до сучасних запитів та векторів розвитку суспільства. Здійснення професійної взаємодії у професійній діяльності офіцерів-прикордонників можливе за умови усвідомлення власної комунікативної особистісної характеристики.

Компетентнісний підхід. За цим підходом процес підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії передбачає формування відповідної його компетентності. Така компетентність виступатиме як інтегративна характеристика майбутнього офіцера-прикордонника, що поєднує знання, уміння, навички, професійний та життєвий досвід, шаблони соціально-професійної поведінки тощо.

Згідно із положеннями компетентнісного підходу, формування компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників щодо професійної взаємодії необхідно внести зміни, що стосуються до змісту їх професійної підготовки, системи діагностики результатів навчання, впровадження інноваційних методів та методик.

Діяльнісний підхід передбачає сприйняття діяльності як рушійного фактору формування, розвитку та реалізації особистості. Діяльність як процес, у свою чергу, є неможливим без взаємодії.

На засадах діяльнісного підходу процес професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії виступає як специфічна діяльність, що передбачає цілеспрямований вплив на потреби, мотиви та інтереси курсантів, посилення інформаційно-аналітичної діяльності, формування корпоративної культури у колективі прикордонників.

Особистісно-орієнтований підхід покликаний враховувати зміст професійної підготовки майбутніх фахівців, способи навчання, прогнозований результат, усвідомлення особистістю себе як унікальної людини, пошук та використання індивідом власних можливостей. За умови формування професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників, нас цікавить розкриття комунікативних здібностей, реалізацію співпраці в освітньому процесі.

Акмеологічний підхід. Досліджує механізми розвитку особистості у зрілому віковому періоді, зокрема проблеми самореалізації, мотиви та прагнення зрозуміти власне призначення тощо. Акмеологічним змістом професійної підготовки майбутніх офіцерів-

⁸ Кожушко С. П. (2012) *Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології*. Науковий вісник Донбасу.. № 4. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30.

прикордонників до професійної взаємодії є виявлення та використання ними власного професійно-особистісного потенціалу.

Аксіологічний підхід зосереджений на аналізі ціннісної системи особистості. Представники цього підходу стверджують, що особа самостійно створює систему та порядок власних мотивів, потреб, інтересів та цінностей, а в подальшому розвитку – змінює згадану систему, оскільки стає більш вільною та стійкою до зовнішніх факторів. Полегшення процесу соціалізації майбутніх офіцерів-прикордонників та отримання ними, відповідно, нових соціальних статусів та ролей, є можливим за умови усвідомленні та сформованості і культури поведінки, і національних особливостей спільноти тощо. А це, в свою чергу, оптимізує процес професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників.

Поєднання філософського змісту розкритих вище теоретичних підходів щодо формування професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників покликано створити передумови оновлення змісту їх професійної підготовки.

Висновки.

В основі поданих вище теоретичних підходів простежується думка щодо отримання майбутніми офіцерами-прикордонниками досвіду професійної взаємодії на різних рівнях: і з соціумом, і з колегами у професійній сфері, і з громадянами іноземних культур (проблема мультикультуралізму та полі культурності), і з мешканцями прикордонних регіонів. Результатом такої взаємодії є сформованість системи культурних та національних цінностей. Завданням вищого військового навчального закладу є забезпечення відповідного змісту професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, з метою формування відкритого типу їх соціальної поведінки, мотивованої професійної діяльності.

Література

- Велитченко Л. К. (2009) *Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні*. Психологія та педагогіка.. № 2. С. 72–79.
- Гегель Г. Ф. (1992) *Феноменология духа*. СПб. : Наука., 444 с.
- Кант І. (2004) *Критика практичного розуму*. К. : Юніверс., 240 с.
- Кемеров В.Е. (2005) *Введение в социальную философию: учебное пособие для вузов*. М.: Аспект-Пресс., 216 с.
- Кожушко С. П. (2012) *Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології*. Науковий вісник Донбасу.. № 4. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30.
- Леонтьев А. Н. (2005) *Деятельность. Сознание. Личность*. Смысл. М.: Академия., 352 с.
- Маркс К., Энгельс Ф. (1976) *Полное собрание сочинений*: в 50 т. 2-е изд. Т. 27. Энгельс. : Наука., 420 с.
- Сорокин П. А. (1999) *Преступление и кара, подвиг и награда*. СПб., 448 с.

REFERENCES:

- Velitchenko L. K. (2009). Metodolohichna sutnist katehorii pidkходу v naukovomu doslidzhenni [Methodological essence of the category of approach in scientific research]. Psychology and pedagogy.. No. 2. P. 72-79. [in Ukrainian]
- Hegel G. F. (1992). Fenomenolohiya dukha [Phenomenology of the spirit]. St. Petersburg : Science. 444 pp. [in Russian]
- Kant I. (2004). Krytyka praktychnoho rozumu [Criticism of practical reason]. K.: Universe. 240 p. [in Ukrainian]

Kemerov V. E. (2005). Vvedeniye v sotsyalnuiu fylosofiyu: uchebnoe posobyе dlia vuzov [Introduction to Social Philosophy: A Textbook for High Schools]. M.: Aspect-Press. 216 p. [in Russian]

Kozhushko S. P. (2012). Navchannia profesiinoi vzaiemodii studentiv-psykholohiv z vykorystanniam proektnoi tekhnolohii [Training of professional interaction of students-psychologists with the use of design technology]. *Scientific Bulletin Donbass*. 2012. № 4. URL: Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30. [in Ukrainian]

Leontiev A. N. (2005). Deiatelnost. Soznanye. Lychnost. Smisl [Activity. Consciousness Personality Meaning]. M.: Akademiya. 352 p. [in Russian]

Marx K., Engels F. (1976). Polnoe sobranie sochynenyi [Full composition of writings]: in 50 t. 2nd ed. T. 27. Engels. : Science. 420 p. [in Russian]

Sorokin P. A. (1999). Prestuplenye y kara, podvyh y nahrada [Crime and punishment, feat and reward]. St. Petersburg. 448 p. [in Russian]

Tushko K. Theoretical-methodological bases for solving the problem of preparation of future officers-border guards to professional interaction

Increasing the volume of modern information, rapid globalization processes, the intensity of the level of international cooperation in Ukraine, the choice of the western vector of development of society led to the relevance of the study of the problem of forming the readiness of future professionals to professional interaction.

The article is devoted to the problem of improving the professional training of future officers-border guards, in particular the training of the abovementioned specialists for professional interaction. The author carried out a chronological analysis of the content of the main definition in the proposed study – «interaction». The importance of the activity of guards of the state border for the Ukrainian society is revealed. The necessity of formation of professional officers-border guards of professional interaction at the level of colleagues, citizens crossing the border and residents of the border regions of Ukraine is substantiated. The results of the study of the problem of training specialists of various professional fields on the formation of professional interaction are presented.

The content of the domestic and foreign philosophical, sociological and psychological and pedagogical scientific literature concerning the readiness of specialists for professional interaction is analyzed. The main theoretical-methodological and scientific-practical principles of solving the problem of preparing future specialists of the border department for professional interaction are presented. The article describes the position of competence, personality-oriented, subjective, acmeological, systemic, synergetic, activity, participative, axiological approaches, which must be taken into account in the preparation of future officers-border guards for professional interaction. Practical experience of domestic and foreign scientists in solving the proposed problem is taken into account.

Complex account of these theoretical and methodological approaches in preparing future officers-border guards for professional interaction is the basis for improving their professional training.

Key words: professional training, professional interaction, future officers-border guards, specialists, theoretical and methodological principles.